

myksessä olevassa historiassa esitetty yksityiskohtaisesti ja asian-
tuntemuksella. Siinä kerrotaan Pikku-Huopalahden kylän vaiheet
aina siitä saakka, jolloin paikkakunta ensimmäisen kerran maini-
taan asiakirjoissa. Kauppalan syntyvaiheiden lisäksi pääpaino teok-
sessa on keskitetty kunnallisen elämän kuvaamiseen, mutta myös
kauppalan ulkonainen kasvaminen, elinkeino- ja yhdistyselämä,
kirkolliset- ja kouluolot on tuotu tasapuolisesti esiin. Esitys perus-
tuu kauttaaltaan monipuoliseen lähdeaineistoon. Kauppalan oman
arkiston lisäksi on käytetty muita virallisia arkistoja, sanoma-
lehdistöä, henkilökohtaisia muistiinpanoja ja perimätietoa, mitkä
viimeksi mainitut ovat omiaan täydentämään virallisista lähteistä
ammennettuja tietoja. Haagan historiaa on pidettävä luotetta-
vana ja sisältörikkaana teoksena, joka vastanee täysin haagalais-
ten siihen asettamia odotuksia.

SYLVI MÖLLER.

Yleinen kirjakaupan historia

Yrjö A. Jäntti, *Kirjakaupan ja kustannustoiminnan historia*
I. WSOY. Helsinki 1950. Siv. XXVI + 315.

Viime vuoden lopulla ilmestyneen YRJÖ A. JÄNTIN kirjoitta-
man *Kirjakaupan ja kustannustoiminnan historia*-teoksen suoja-
päällyksellä on pariisilaisen 1600-luvun kirjakaupan asiakaspal-
velua esittävä hauska interiöörikuva, joka heti tuo mieleen, miten
kirjakaupan historia saattaa olla myös kulttuurihistoriallisesti opet-
tavaista luettavaa. Ja tässä kohden kirjan lukija ei petykään.
Kaksiosaiseksi suunnitellun teoksen nyt ilmestynyt edellinen osa,
joka käsittää ajan noin vuoteen 1789, sisältää näet niin runsaasti
eri aikakausien kulttuurielämää valaisevaa aineistoa, ettei Jäntin
suurteosta suinkaan ole katsottava yksinomaan kirjakaupan- ja
kustannusalan ammattipiirejä kiinnostavaksi historiikiksi, vaan
kulttuurihistorialliseksi kuvaukseksi, joka hyvin huomattavassa
määrin täydentää sekä aate- että kirjallisuushistoriallista tunte-
mustamme.

Historiallisissa yleisesityksissä on vain sivumennen käsitelty
kirjanpainajien ja kirjakauppi iden toimintaa, joten vasta nyt,
kun kirjallisuuden levittämisen kautta aikojen on otettu yhtenäi-

sen tarkastelun kohteeksi, käy ilmi, miten ratkaiseva osuus kirja-kauppiaille ja kustantajilla on ollut morassa historian käännekohtassa. Niinpä Saksan uskonpuhdistuksen ja Ranskan valistuksen vaikutus ei varmaankaan olisi ollut niin valtava ilman sitä propagandaa, mitä näille aatesuunnille myötämieliset kirjanpainajat ja kirjakauppiaat levittämillään painotuotteilla harjoittivat. On myös ilmeistä, että joillakin paikkakunnilla esiintyvien kirjallisten harrastusten elpyminen johtui suoranaisesti jonkun yksityisen kirjakauppiaan tai kustantajan kyvystä seurata aikaansa. Ja eri maitten välisiä sivistysvirtauksia selvitellessä ei kirjakaupan ja kustannustoiminnan tärkeätä välitystehtävää suinkaan käy sivuuttaminen.

Teoksen runsas-sitaattisessa alkulauseessa tehdään huomioita eri maissa suoritetuista kirjakauppahistoriallisista tutkimuksista. Varsinainen esitys, joka on lähes kolmensadan suurikokoisen sivun laajuinen, alkaa Egyptin muinaisuudesta ja päättyy Ranskan valankumousta edeltävään aikaan. Kirjakauppa-alalla tapahtuneen kehityksen kuvaus on keskitetty viiteen aikakausittain etenevään lukuun, joitten lähtökohtina ovat papyruskäärö, Gutenbergin keksintö, uskonpuhdistus, kolmikymmenvuotinen sota ja ensimmäinen tekijänoikeuslaki (1709). Täten rajoitetuissa katsauksissa käsitellään kussakin tärkeimpiä sivistysmaita: käsikirjoitusten ajan jälkeen tulevat siis kysymykseen Saksa, Hollanti, Ranska, Italia, Englanti, Tanska-Norja, Ruotsi-Suomi; 1600-luvulta alkaen tulevat mukaan myös Itämerenmaakunnat (Itä-Baltia) ja Venäjä sekä viimeisessä luvussa myös Amerikka. Eri lukuihin on lisäksi sijoitettu muutamia yleisluonteisia selostuksia, joissa käsitellään kaupankäyntiä koskevia kysymyksiä. Jokainen luku päättyy selventävään yhteenvedon, joka sisältää myös joitakin täydentäviä tietoja. Teoksen käyttökelpoisuutta lisäävät tarkat, yhtäjaksoisesti painetut lähdeviittaukset sekä nimi- ja paikkakuntahakemisto. Asiapitoista tekstiä elävöittämissä on kirjakauppatoimintaa valaisevia, meillä tuskin ennestään tunnettuja liitekuvia, jotka on suurella huolella valittu oman aikansa kuparipiirroksista ja maalauksista.

Teokseen käyttämänsä lähdekirjallisuuden tekijä mainitsee hankkineensa kuuden eri maan kansalliskirjastoista sekä Hollannin kirjakauppiaiden ja kustantajien yhdistyksen kuuluisasta amsterdamilaisesta erikoiskirjastosta. Yli 200 julkaisua käsittävää lähdekirjallisuusluettelo voidaan siten tavallaan pitää kirjakaupan historian valioluettelona. Siihen voisi tietenkin esittää

tärkeitäkin täydennyksiä varsinkin aikakauslehtiartikkelien kohdalta, mutta näin laajaa yleisesitystä varten olisi ollut ylivoimainen tehtävä ottaa selville kaikkien pikkututkielmien tarjoamia mahdollisia lisiä.

Kuvatessaan eri maitten kirjakauppaoloja tekijä kiinnittää huomiota niihin toimenpiteisiin, joilla sekä valtiovallan että kirkon taholta yritettiin kirjakauppaa valvoa. Niin Ranskassa kuin Englannissakin kirjakauppiat joutuivat toimimaan hyvin rajoitetuilla alueilla. Kun sängen monet kirjanpainajista olivat samalla kustantajia ja kirjakauppiaita, on teoksessa jouduttu käsittelemään myös monien tunnettujen kirjanpainajasukujen vaiheita. Saksan kirjamesuuihin ja niillä harjoitettuun kansainväliseen kirjakauppaan on kiinnitetty erityistä huomiota.

Paitsi paikkakunnittain etenevää, eri toiminimiä käsittelevää esitystä, on teoksessa sellaisia mielenkiintoisia katsauksia kuin »Kustannustoiminnallinen käytäntö ja kirjakaupallinen liiketoiminta» sekä »Tekijänpalkkiot, jälkipainatus ja privilegiot». Niissä käsitellään mm. kysymystä, missä asussa kirjat eri aikoina joutuivat markkinoille ja ostajien käsiin. Tekijällä on ollut harvinaisen hyvät edellytykset asiantuntevasti tehdä selkoa erilaisista myyntitavoista. Saamme siten tutustua Saksan kirjamesuilla 1500-luvun puolivälistä lähtien harjoitettuun vaihtokauppaan sekä 1700-luvulla käytäntöön otettuun myyntitilijärjestelmään. Monet englantilaisten keksimistä myyntimenetelmistä, kuten ennakkotilauksjärjestelmä, vähittäismaksukauppa, kirja-arpajaiset ja kirjojen lainaaminen maksua vastaan, otettiin mannermaalla edelleenkehitettäväksi.

Kustantajien julkaisemasta kirjallisuudesta on useissa kohdin esitetty tietoja. Tällöin on kiinnitetty huomiota etenkin sellaisiin teoksiin, jotka jostakin syystä ovat tulleet erikoisen tunnetuiksi, kuten eri maitten varhaisimmat raamattulaitokset, 1600-luvulla suositut polyglottiraamatut, suuret sanakirjajulkaisut sekä maailmanhistoriat. Kirjallisuuden historian tutkijoita kiinnostavat ne tiedot, joita esitetään kuuluisista kaunokirjallisista teoksista, esim. sellaisista kuin Corneillen *Le Cid*, Defoen *Robinson Crusoe*, Schillerin *Die Räuber*, Rousseau'n *La nouvelle Heloise* sekä monet englantilaiset perheromaanit.

Paitsi erilaisia merkkiteoksia, on tekijä pitänyt tarpeellisena perehdyttää lukijaa tarkemmin kahteen kirjallisuudenlajiin, jotka olivat omiaan herättämään suuren yleisön lukuhaluja 1700-luvun

kuluessa, nimittäin tietosanakirjoihin ja aikakauslehtikirjallisuuteen.¹

Meillä tullaan tietenkin suurella mielenkiinnolla tutustumaan teoksen Ruotsi-Suomen kirjakauppaoloja käsitteleviin kohtiin, joita on yhteensä 36 sivua. Ruotsin osalta kirjoittaja on suureksi osaksi nojautunut HENRIK SCHÜCKIN suurteokseen *Den svenska förlagsbokhandelns historia* sekä saman tekijän Lars Salviusta käsittelevään monografiaan. Suomen kirjakauppaolojen 15 sivun laajuinen esitys perustuu sekin painettuun kirjallisuuteen — ainakin lähdeviittauksista päätellen. Maamme kirjakaupan historia ei kuitenkaan vielä ole läheskään loppuun selvitetty. Kustannustoiminnan kehitystä on HOLGER NOHRSTRÖM kylläkin esittänyt v:een 1858, mutta varsinainen kirjakaupan historia odottaa vielä kirjoittajaansa. Täällä ennen 1640 harjoitetun kirjakaupan historiaa on J. VALLINKOSKI seikkaperäisesti selvittänyt Turun yliopiston kirjaston historiaa käsittelevässä väitöskirjassaan. Suomen ensimmäiseksi kirjakauppiaksi nimitetystä Laurentius Jauchiuksesta on olemassa ARVO VIJANNIN kirjoittama monografia.² Näitä molempia tutkimuksia Jäntti monesti siteeraakin, samoin kuin Vallinkosken Turun 1700-luvun kirjakauppaoloja koskevaa tutkielmaa, jota — niin paljon uutta kuin se sisältääkin — on pidettävä vain vaatimattomana esityönä.

Melkein puolet Ruotsia koskevan tekstin sivumäärästä käsittelee 1700-luvun kirjakauppaoloja. Niiden kuvauksessa on päähuomio kohdistettu Lars Salviukseen, Peter Mommaan, Carl Christoffer (ei Christian!) Gjörwelliin sekä Magnus Swederukseen. Salviuksen edustajana Turussa mainitaan silloinen yliopiston apulainen Karl Fredrik Mennander. Olisi ehkä ollut paikallaan muutamilla sanalla selostaa professori Mennanderin Ruotsin Tiedeakatemiassa v. 1756 pitämää puhetta *Tal om bok-handelen i Sverige*, joka samana vuonna ilmestyi painosta³ — varsinkin kun tämä

¹ Jäntin esityksen johdosta sivulla 169 mainittakoon selvennykseksi, että maailman mahdollisesti ensimmäinen kirjakaupalehti *Mercurius Librarius* ilmestyi ainoastaan kolmena numerona vuonna 1680. Toista samana vuonna alkanutta tämän alan lehteä *Weekly Advertisement of Books*, ei julkaistu erillisenä, vaan oli se painettu erään kauppalehden viimeiselle sivulle. Ks., The Cambridge bibliography of English literature. Vol. II s. 717.

² Vallinkosken kirjoittama arvostelu Viljannin tutkimuksesta (Hist. Aikakausk. 1947) sisältää useita tärkeitä lisätietoja, joten olisi ollut paikallaan mainita se lähdelehdessä.

³ Mennanderin puhe on julkaistu uudestaan ja kommentoitu vuosikirjassa *Bokmalen* 1921.

puhe tiettävästi on ainoa Ruotsi-Suomessa kirjoitettu itsenäinen kirjakauppa koskeva julkaisu. Mennander tahtoo merkantilismin periaatteiden mukaisesti rajoittaa liian suurta kirjojen tuontia ulkomailta ja kehoittaa sitä varten noudattamaan kirjojen hankinnassa suurempaa varovaisuutta: »Så litet vi kunne vara främmande Böcker förutan, så väl kan den myckenhet, som deraf oss årligen påföres, inskränkas. Ibland Böcker är en stor mängd, som liknar onödig Utländsk gränlåt i kram-handelen. Många af dem äro icke eller olika främmande kåstbar mat och dryck, hvilken är äfvenså känbar för pungen, som skadelig för hälsan». Lisäksi Mennander esittää ajatuksen, että olisi perustettava sellaisia kirjakauppoja, joista maksua vastaan saataisiin myös lainata kirjoja — tästä olisi köyhille opiskelijoille hyötyä ja, mikä olisi tärkeintä, »Utländska Böckers åtgång (skulle) vackert förminskas». Mielenkiintoista on todeta, että Salvius — kuten Jäntti sivulla 278 mainitsee — esitti samantapaisen lainakirjastoa koskevan ehdotuksen Salaiselle valiokunnalle samana vuonna jättämässään mietinnössä.

Ruotsissa ilmestyneen kirjallisuuden levittäjinä maassamme toimivat ennen kaikkea eri paikkakunnilla asuvat kustantajien edustajat. Tämän asiamiesverkoston selville saaminen olisikin varsin tärkeä kulttuurihistoriallinen tehtävä. Jäntin teoksessa mainitaan muutamien edustajien nimet. Mutta kustantajilla ja kirjainpainajilla oli toinenkin kirjallisuuden levittämiskeino. He käyttivät suuressa määrin hyväkseen eri hiippakuntien tuomiokapitulien apua halutessaan saada jollekin teokselle tilaajia. On säilynyt jopa painettuja kiertokirjeitä, joita tukholmalaiset kirjainpainajat lähettivät tuomiokapitulien notaareille, jotka lähinnä hoitivat tätä kirjainvälitystoimintaa. Konsistorit taas tiedoittivat kierto-kirjeissään vastailmestyneistä tai lähiaikoina ilmestyvistä teoksista hiippakuntien papeille, jotka ottivat vastaan seurakuntalaisten kirjatilaukset. Tällainen tilaajien hankinta ei rajoittunut yksinomaan uskonnolliseen kirjallisuuteen, vaan tiedoituksissa mainitaan myös lakitieteellisiä teoksia, lääkärikirjoja sekä taloudellisia kysymyksiä käsitteleviä kirjoja. Myös Daniel Jusleniuksen suomalaisista sanakirjaa myytiin tuomiokapitulien välityksellä, kuten AUG. HJELT on osoittanut v. 1886 Virittäjässä julkaisemassaan artikkelissa.

Suomessa työskentelevillä kirjansitojilla oli tietenkin hyvin tärkeä osuus kirjojen levittämisessä. Heillähän saattoi usein olla melko suuria kirjavarastoja, kuten muutamat säilyneet luettelot

todistavat. Jäntin mainitsema porvoalainen Elias Gunnér, joka toimi jonkinlaisena »hiippakuntakirjakauppiaana», jätti kuollessaan v. 1777 jälkeensä kolmattasataa teosta käsittävän kirjavaraston, joka sisälsi paitsi uskonnollisia, myöskin kaunokirjallisia, historiallisia, taloudellisia ja lääketieteellisiä teoksia. Maaseutumarkkinoillakin kaupunkien kirjansitojat myivät teoksiaan, mutta ei ainoastaan — kuten tekijä mainitsee — kaikkein yksinkertaisinta kansankirjallisuutta, vaan myös säätyläisille tarkoitettua ajanvietekirjallisuutta. Niin esim. turkulainen kirjansitoja K. J. Widberg ilmoittaa Åbo tidningar-lehdessä 1784 (n:o 4) myyvänsä Lohjan markkinoilla »en myckenhet Romaner, Historier och Resebeskrifningar».¹

Mainittu Gunnér valitti v. 1765 Porvoon maistraatille, että kaupungin kauppiaille oli myytävänä kirjoja, etenkin virsikirjoja ja katkismuksia. Eri kaupunkien perukirjojen yhteydessä säilyneistä kauppapuotien inventaarioluetteloista voidaankin todeta, että tämä on varmaan ollut yleinen tapa. Näissä luetteloissa esiintyy mainittujen käsikirjojen ohella myös raamattuja, hartauskirjoja sekä lääkärikirjoja.

Olisi ollut toivottavaa, että tekijä, samoin kuin Saksan ja Englannin kirjakauppaoloja kuvatessaan, olisi asettunut myös kirjakauppoja käyttäneen yleisön kannalle ja selostanut minkälaista kirjallisuutta sille tarjottiin myytäväksi. Ruotsin kohdalta olisi ollut runsaasti tietoja saatavissa monesta kirjallisuushistoriallisesta teoksesta ja erittäinkin A. RANDELIN artikkelista, jossa selostetaan erään ranskalaissyntyisen Saksasta Ruotsiin siirtyneen kirjakauppiaan Jean du Sarrat'n kirjanmyyntiä Tukholmassa 1730-luvulla. Hänen säilyneestä kirjavarastoluettelostaan voidaan todeta, että pääkaupungissa luettiin alkukielellä sellaisia Ranskan kirjallisuuden tuotteita, jotka vasta vuosikymmeniä myöhemmin ilmestyivät ruotsiksi käännettyinä.²

Suomessa myydystä ulkomaisesta kirjallisuudesta saa parhaiten tietoja Åbo tidningar-lehdestä, jossa vuosikerrasta 1782 alkaen on runsaasti kirjailmoituksia — enimmäkseen Magnus

¹ Vrt. Widbergin ilmoituksia ÅT 1782 n:o 38 ja 1783 n:o 30.

² RANDEL, Ett nytt blad ur vår bokhandels historia (Edda 1933); Sama, Den utländska litteraturens spridning i frihetstidens Stockholm (Ord och bild 1937). Kirjanmyyntiluettelon v:lta 1732 on Randel julkaissut artikkelissaan En fransk-latinsk bokhandelsförteckning från frihetstiden (Samlaren 1943). — Jäntti mainitsee (s. 210, alaviite) Jean du Sarrat'n perustaneen Berliiniin jo vuonna 1704 jonkinlaisen lainakirjaston, mistä Randel taas artikkelissaan ei mainitse mitään.

Swederuksen kirjakauppaa koskevia. Siten oli esim. vuonna 1789 kerran viikossa ilmestyneessä lehdessä laskelmieni mukaan 50 ilmoitusta, joissa mainittiin yhteensä 572 teosta. Myöskin Turussa v. 1783 julkaistu viikkolehti *Angenäma Sjelfswäld*¹ luettelee palstoillaan sangen edustavan valikoiman kirjauutuuksia. — Magnus Swederus, joka oli ulottanut kirjakauppatoimintansa Turkuun v. 1778, oli samalla myös järjestänyt sinne toukokuussa pidettävän kirjahuutokaupan (ilmoitus Åbo tidningar-lehdessä 1778 n:o 10) ja julkaissut myytävistä kirjoista erityisen luettelon. Tätä 14 sivun laajuista luetteloa, joka sisälsi kirjoja »i åtskilliga språk och vetenskaper» — kuten CARLANDER teoksessaan *Svenska bibliotek och ex-libris* I:363 siteeraa — ei kuitenkaan ole löytynyt Suomesta eikä myöskään Ruotsista.

Mikäli taas halutaan yksityiskohtaisemmin perehtyä siihen, miten kirjahankinnat käytännössä tapahtuivat, tarjoavat K. F. Mennanderin 1760- ja 70-luvuilla lähettämät kirjeet Tukholmassa oleskelevalle pojalleen mitä valaisevimpia tietoja. Kirjatilauksensa Mennander tavallisesti pyytää saada järjestetyiksi kirja-kauppias Ulfin² välityksellä.

Kun kirjain mainonnasta on suurten sivistysmaitten kohdalta esitetty tietoja, olisi ehkä ollut paikallaan mainita, että ensimmäisiä ilmoituksia myytävänä olevista kirjoista tapaa Ruotsissa jo 1680-luvulla ilmestyneissä sanomalehdissä — kuten S. v. SYDOW on huomauttanut teoksessaan *Annonstens historia i Sverige intill år 1700* (1929).

Ruotsissa julkaistujen painotuotteiden nimissä esiintyy muutamia epätarkkuuksia. Luettellessaan Johan Horrnin kustannustuotteita, Jäntti mainitsee esimerkkinä *Printz Calloander, Alcidolis, Zelides Äfwentyr*. Tässä kuitenkin ovat kysymyksessä italialaisen MARININ tunnettu ensimmäisenä mainittu romaani sekä ranskalaisen VOITUREN kertomus »Alcidalis och Zelides äfwentyr» (1738). Edelleen on harhaanjohtavaa mainita Elsa Fougtin kustantamaksi Arndtin *Paratiisin yrttitarha*, kun kerran ei tarkoiteta suomennosta — joka myöskin painettiin Tukholmassa — vaan ruotsinnosta »Paradis lustgård». Salviuksen kustantaman Ruot-

¹ Tätä viikkolehteä on LENNART PINOMAA selostanut artikkelissaan »Maamme vanhimmat viikkolehdet» (Valvoja-Aika 1935). Artikkelissa mainittu toinen viikkolehti »Om konsten at rätt behaga», v:lta 1782, ei sisällä kirjailmoituksia.

² Carl Gottlieb Ulff (1734—1787). Ks. I. A. BONNIER & H. HÄNELL, *Anteckningar om svenska bokhandlare intill år 1935* II (1935) s. 57.

sin Tiedeakatemian julkaisusarjan nimi ei ollut *Handlingar och Tal*, koska toimitukset ja puheet ilmestyivät erikseen.

Jäntin kirjakaupan historia muodostaa hyvin arvokkaan lisän siihen kirjaa ja sen valmistusta kulttuurihistorialliselta kannalta valaisevaan kirjallisuuteen, jota maassamme tähän mennessä on verrattain runsaasti ilmestynyt. On selvää, että näin laaja-aiheeseen tutkimukseen voidaan aina joissakin kohdin esittää täydennyksiä ja oikaisuja. Mutta tekijälle on lausuttava varaukseton tunnustus siitä, että hän on ensimmäisenä ryhtynyt näin ainoalaatuiseen työhön, mikä saavutus on ulkomaillakin jo ehtinyt herättää ansaittua huomiota. Jäämme mielenkiinnolla odottamaan teoksen jatko-osaa.

HENRIK GRÖNROOS.